

УДК 57 (082)

Підготовлено до друку редакційною колегією III Новорічних біологічних читань

Відповідальний редактор І.М. Рожков

Відповідальний секретар Л.М. Сурова

III Новорічні біологічні читання. Збірник наукових праць, випуск 3./ Під ред. доцента І.М. Рожкова - Миколаїв: МДУ, 19 грудня 2003 р.

Матеріали присвячені сучасним медико-біологічним проблемам фізичного виховання та спорту, підвищення працездатності і зміцнення здоров'я різних груп населення. У збірнику також розглядаються актуальні питання біології та медицини. Збірник адресований науковим співробітникам, викладачам вищих навчальних закладів, аспірантам, магістрантам, студентам.

ОРГКОМІТЕТ III НОВОРІЧНИХ БІОЛОГІЧНИХ ЧИТАНЬ

Кулаков Ю.Є. – голова, декан факультету фізичного виховання та спорту Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського,

Гордієнко В.М. – заступник голови, доктор медичних наук, професор кафедри цитології, гістології та біології розвитку Київського університету ім. Т. Шевченка,

Рожков І.М. – заступник голови, зав. кафедрою біологічних основ фізичного виховання та спорту МДУ, доцент, кандидат біологічних наук,

Кошелева В.Д. – зав. кафедрою фізіології людини і тварин Херсонського державного університету, доцент, кандидат біологічних наук,

Давиденко В.М. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоогігієни та ветеринарії Миколаївського державного аграрного університету,

Гегманцев С.В. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри біологічних основ фізичного виховання та спорту МДУ,

Олейник В.П. – кандидат медичних наук, доцент кафедри біологічних основ фізичного виховання та спорту МДУ,

Наконечний І.В. – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри біологічних основ фізичного виховання та спорту, МДУ,

Томілін Ю.А. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили,

Сурова Л.І. – секретар III Новорічних біологічних читань.

Адреса: 54030, м. Миколаїв, Нікольська, 24,

Миколаївський державний університет ім. В.О. Сухомлинського,

факультет фізичного виховання та спорту,

кафедра біологічних основ фізичного виховання та спорту.

Телефон: (0512) 35-32-91.

Друкується згідно рішення Оргкомітету III Новорічних біологічних читань, постанови Вченої ради Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського.

© Миколаївський державний університет ім. В.О. Сухомлинського

valesiaca, Onopordum acanthium, Plantago major, P. lanceolata, Poa bulbosa, P. pratensis, Taraxacum officinale, Xanthium spinosum, Urtica dioica, U. urens та ін.) так і види рослин, які вирощує людина та які ми не відносимо до урбанofлори (Acer pseudoplatanus, Aesculus hippocastanus, Armeniaca vulgaris, Betula pendula, Persica vulgaris, Ribes nigrum, Tilia cordata, Quercus robur, Ligustrum vulgare та ін.).

Поняття “бур’яни”, як доводить більшість дослідників, є відносним, так як повністю некорисних рослин немає. Багато важливих сільськогосподарських культур в минулому були бур’янами, це підтверджує вислів М.І. Вавилова, “ на равнині господствують посеви бывших сорняков” []. Зниження кількості бур’янів, особливо адвентивних, дуже переплітається з питанням охорони природи. Велику роль у зменшенні ареалів адвентивних рослин відіграють природні бар’єри. Тому охорона структури природних ценозів – це засіб боротьби з бур’янами, а також збереження цінних декоративних, лікарських, харчових, кормових та інших аборигенних рослин.

Література

1. Бережная Н.М., Бобкова Л.П. Аллергология. Словарь-справочник. – К.: Наукова думка, 1986. – 377 с.
2. Бур’яни України. – Київ: Наук. думка, 1970. – 508 с.
3. Вавилов Н.И. Линнеевский вид как система // Тр. По рикл. ботанике, генетике и селекции. – 1931. – 26, №3. – С. 619-627.
4. Кодратюк Е.Н., Тарабарин В.П., Бакланов В.И. Промышленная ботаника. – Київ: Наук. думка, 1980. – 260 с.
5. Мельник Р.П. Урбанofлора Миколаєва: Дис...канд. біол. наук: 03.00.05 – ботаніка. – Ялта, 2001. – 19 с.
6. Пачоский И.К. К вопросу о борьбе с сорно-полевой растительностью // Зап. сельс. хоз. юга России. – 1914. – С. 152-196.
7. Протопопова В.В. Нові данні про систематичний склад роду нетреба (*Xanthium* L.) на Україні // Укр. ботан. журн. – 1964. – 22, № 4. – С. 78-84.
8. Сорные растения СССР / Под ред. акад. Б.А. Келлера /. – Ленинград: Изд-во АН СССР, 1934-1935. – Т. I-IV.
9. Справочник по карантинным сорнякам /Марьюшкина В.Я., Дидык Л.Г., Козенко В.Г., Каюткина Т.М. – Київ: Урожай, 1990. – 96 с.
10. Фрадкин В.А. Аллергены. – М.: Медицина, 1984. – 180 с.
11. Шеметков М.Ф., Клименкова Е.Т. Медоносные растения. – Минск: Урожай, 1964. – 71 с.
12. Чопик В.И. и др. Дикорастущие полезные растения Украины. – Киев: Наук. думка, 1983. – 399 с.

ДО ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ МОХОПОДІБНИХ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА.

Н.В. Загороднюк

Херсонський державний університет

Мохоподібні (бріофіти) є досить консервативною групою вищих спорових рослин, як в анатомо-морфологічному, так і у флористичному відношенні. В значній кількості видів (і навіть родів) ареали залишилися незмінними ще з третинного періоду, тобто у складі сучасних бріофлор збереглося значно більше представників минулих епох, ніж в інших групах рослин. Завдяки цьому вивчення історії формування бріофлори дозволяє робити висновки щодо напрямків еволюції флори окремих регіонів в цілому і є однією з актуальних проблем сучасної ботаніки.

Крим є одним з найбільш цікавих з точки зору ботанічних досліджень регіонів України. Територію Криму за природними умовами можна розділити на рівнинну, або степову (північну), що займає 4/5 його території, і гірську (південну) частини. Ці райони відрізняються один від одного характером рельєфу, клімату, ґрунту та рослинності (Кочкин, 1967; Маслов, 1954).

Кримський гірський хребет простягається вздовж узбережжя Чорного моря смугою в 150 км завдовжки і до 50 км завширшки. Сучасні Кримські гори розподіляються на три гірські пасма. Найвищим (1200 – 1500 м) є головне, яке складається з ряду столових масивів – яйл. На сході півострова головне пасмо розпадається на ряд хребтів та кряжів, столові масиви зникають. Південний схил головного пасма утворює смугу Південного берегу Криму (Физико-географическое районирование..., 1968). Північна частина півострова являє собою рівнину, що спускається до вод озер Сиваша невисоким уступом. На південь від Сиваша простягається Кримський Степ. З наближенням до Тарханкутської височини і південніше поверхня степового Криму набуває горбистого вигляду і непомітно зливається з зоною передгір'я (Дзенс-Литовская, 1970).

На клімат Кримського півострова сильно впливають гори та Чорне і Азовське море. Кримські гори являють собою кліматичний кордон, на північ від якого спостерігається степовий клімат, на південь – середземноморський, а в горах – перехідний або гірський. Для Криму загалом характерна мозаїка радіаційних режимів, зволоження, температурних градієнтів, що виражається в формуванні чисельних мезо- та мікрокліматів (Кочкин, 1967). В поєднанні з наявністю більш ніж 440 типів ґрунтів (Маслов, 1954), що пов'язано із значною різноманітністю геологічної та рельєфної будови, це створює умови для існування значного таксономічного різноманіття мохоподібних.

Перші відомості про мохоподібні Криму з'являються у роботах кінця XVIII – початку XIX століття. Перше посилання на знаходження мохоподібних зустрічається в роботі К.Габлиця (1785), в якій наводиться *Marchantia polymorpha* для г. Чатир-Даг. В роботі Паласса (1795) вказано 9 видів мохоподібних – 1 печіночник і 8 видів справжніх мохів. Всі назви наведені без авторів та вказань місцезнаходжень. В роботі Георгі (1800), присвяченій фізико-географічному опису Росії, для Криму наводиться 2 види печіночників. Більш детально бріофлора Криму описана у роботі Левейє (1842); автором складений список з 14 видів мохоподібних. У 1896 році виходить робота Н.Зеленського (1896), в якій зведені воєдино всі відомі на той час мохоподібні Кримського півострова, а також наводяться види, зібрані безпосередньо самим автором (всього 38 видів: 6 печіночників та 32 види справжніх мохів) (Партьєва, 1966).

До цього переліку було додано ще кілька видів завдяки роботам Цикендрата (1900), О.Федченко і Б.Федченко (1905), і на початок XX століття загальна кількість мохоподібних, відомих для Криму, складала 45 видів (7 видів класу *Hepaticopsida* і 38 видів класу *Bryopsida*). Така незначна кількість пояснюється тим, що безпосередньо бріофлора Кримського півострова не досліджувалася; автори вказаних робіт збирали мохоподібні в процесі проведення загальних флористичних та фізико-географічних досліджень (Бачурина, 1977).

З 1905 року безпосереднє дослідження бріофлори гірської частини Кримського півострова розпочав А.А.Сапегін. В його роботі “Мхи горного Крыма” (Сапегін, 1910) наводиться великий флористичний список, що складає 195 видів мохів, описано 4 нових для науки видів. Сапегіним був зроблений екологічний аналіз мохоподібних гірського Криму (пояснюється морфогенне значення теплоти, води, освітлення та типу субстрату, а також розподіл мохів на групи по їх відношенню до цих факторів), коротко охарактеризовані мохові угруповання (“сообщества”), вперше зроблена спроба географічного аналізу кримської бріофлори, а також запропонована гіпотеза щодо етапів історії розвитку бріофлори Кримського півострова (Сапегін, 1910).

Після робіт Сапегіна тривалий час в літературі з'являлися лише уривчасті відомості про окремі види кримських мохоподібних (Лазаренко, 1955 та ін.).

В 50-х роках XX століття Д.К.Зеров розпочав дослідження печіночників Кримського півострова. В його роботі “Печіночники Криму” (1958) поданий список з 29 видів печіночників, складений на основі всіх відомих на той час літературних даних та власних спостережень автора. Ці відомості згодом увійшли до “Флори печіночників та сфагнових мохів України” (Зеров, 1964).

Таким чином, на початок 60-х років минулого століття кількість відомих для Кримського півострова (Гірського Криму та Південного берегу Криму) мохоподібних складала 230 видів (29 видів класу *Hepaticopsida*, 201 вид класу *Bryopsida*).

З 1963 року вивченням мохоподібних Гірського Криму займалася Л.Я.Партика. В її роботі “Бриофлора главной гряды Крымских гор” (Партика, 1966) для Гірського Криму та Південного берегу Криму наводиться загалом 268 видів (35 видів класу *Hepaticopsida* та 233 види класу *Bryopsida*). В цій роботі зроблений детальний географічний аналіз бриофлори Гірського Криму, виявлений ступінь її подібності з бриофлорами суміжних територій (Балканського півострова, Кавказу, Малої Азії та Українських Карпат), їх зв'язки та походження кримської бриофлори. В окремому розділі класифіковані та детально описані типові для Кримських гір мохові угруповання (синузії).

В ході подальших досліджень (Слободян, 1969; Партика, 1965; Партика, Слободян, 1989) кількість мохоподібних, відомих для Кримського півострова, збільшилася до 305 видів та 52 внутрішньовидових таксонів (37 видів класу *Hepaticopsida*, 268 видів класу *Bryopsida*). Відзначимо, що фактично всі ці дослідження стосувалися бриофлори Кримських гір. Ці відомості увійшли до “Флори мохів Української РСР” (Бачурина, Мельничук, 1987 – 1989). Останній, четвертий випуск (під назвою “Флора мохів України”) вийшов у 2003 році.

У 2000 – 20001 рр. співробітник Інституту ботаніки ім. М.Г.Холодного В.М.Вірченко укладає “Список печіночників, антоцеротів та сфагнових мохів України” (Вірченко, Ваня, 2000), “Список бокоплідних мохів України” (Вірченко, 2000), “Список верхоплідних мохів України” (Вірченко, 2001). Автором були критично проаналізовані ряд бриофлористичних публікацій та картотека біологічного гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г.Холодного. До “Списків” не увійшли сумнівні таксони і такі, що були подані авторами публікацій без вказань конкретних місцезнаходжень. Внаслідок цього список відомих для Криму (Кримської АР) мохоподібних дещо скоротився, і на 2001 рік складав 291 вид (36 видів класу *Hepaticopsida*, 255 видів класу *Bryopsida*).

Щодо мохоподібних Степового Криму, то вони тривалий час залишалися поза увагою дослідників. До 1990 року в окремих ботанічних публікаціях для даної території наводилися наступні види: *Tortula caninervis*, *Tortula ruralis* (Рубцов и др., 1964; Скарльгина, 1958), *Pottia truncata*, *Drepanocladus aduncus* (Скарльгина, 1958). Також у 1987 році було виявлене місцезростання нового для Криму і України виду *Homalothecium aureum* (*Camptothecium aureum* (Spruce) B.S.G.) на околицях м.Феодосії та с-ща Приморське (Абрамов и др., 1987). В 1990 році виходить стаття М.Ф.Бойка і Л.Я. Партики “Бриофлора присиваських степів”, в якій проаналізовано бриофлору присиваської частини Кримського півострову в контексті вивчення мохоподібних степів Присивашся. На території Кримського Степу авторами було виявлено 45 видів мохоподібних (1 печіночник та 44 види справжніх мохів). Був даний порівняльний аналіз подібності бриофлор Кримського Степу та Лівобережного Злакового Степу, проаналізована систематична структура бриофлор дослідженої території. Досить істотну різницю у видовому складі та складі флористичних елементів бриофлор сусідніх степових територій, розділених вузькою затокою Сиваш, автори пояснюють геологічною історією даної місцевості та їх теперішнім станом (Бойко, Партика, 1990). На даний момент це єдина публікація, присвячена безпосередньо дослідженню бриофлори Степового Криму.

Література

1. Бачурина Г.Ф. Развитие ботаники в Украинской РСР //Укр.ботан.журн., 1977, 34(5). – С.475 – 480.
2. Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. Флора мохів Української РСР. Вип. 1, 2, 3. – К.: Наук.думка, 1987 - 1989. – 180 с.
3. Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. Флора мохів України. Вип. 4. – К.: Наук.думка, 2003. – 255 с.
4. Бойко М.Ф., Партика Л.Я. Бриофлора присиваських степів. //Укр.ботан.журн., 1990, 47(2). – С.13 – 16.
5. Дзенс-Литовская Н.Н. Почвы и растительность степного Крыма. – Л.: Наука. Ленинар. Отд-ние, 1970. – 157 с.
6. Зеров Д.К. Флора печіночних і сфагнових мохів України. – К.: Наук.думка, 1964. – 356 с.
7. Кочкин М.А. Почвы, леса и климат Горного Крыма и пути их рационального использования. М.: Колос, 1967. – 368 с.

8. Лазаренко А.С. *Определитель листовых мхов Украины*. – К.: Изд-во АН УССР, 1955. – 468 с.
9. Маслов Е.П. *Крым. Экономико-географическая характеристика*. – М.: Географгиз, 1954. – 173 с.
10. Партыка Л.А. *Бриофлора главной гряды Крымских гор: Автореф. дис. ... канд. биол. наук*. – К., 1966. – 21 с.
11. Партыка Л.Я. *Нові матеріали до бриофлори Криму* // *Укр. ботан. журн.*, 1965, 22(6). – С. 90 – 96.
12. Партыка Л.Я., Слободян М.П. *Нові для бриофлори Криму види мохоподібних* // *Укр. ботан. журн.*, 1989, 46(3). – С. 38 – 41.
13. Рубцов Н.И., Махаева Л.В., Шалыт М.С., Котова И.Н. *растительный мир*. – Симферополь: Крым, 1964. – 120 с.
14. Сапегин А.А. *Мхи горного Крыма. Экология, география, флора*. // *Зап. Новорос. об-ва естествоиспыт.* – 1910. – 36. – С. 186 – 191.
15. Скарлыгина М.Д. *Залежная растительность Присивашья* // *Вест. Лелинград. ун-та. Сер. Геология и география*. – 1958. – вып. 1, №6. – С. 119 – 131.
16. Слободян М.П. *Бриофлористичні нотатки з околиць Старого Криму* // *Укр. ботан. журн.*, 1969, 26(3). – С. 86 – 87.
17. *Список печіночників, антоцеротів та сфагнових мохів України* / Уклад.: В.М. Вірченко, І.Ваня. – К.: Знання, 2000. – 29 с.
18. *Список бокоплідних мохів України* / Уклад.: В.М. Вірченко. – К.: Знання, 2000. – 32 с.
19. *Список верхоплідних мохів України* / Уклад.: В.М. Вірченко. – К.: Знання, 2001. – 56 с.
20. *Физико-географическое районирование УССР*. – Киев: Изд-во Киевского ун-та, 1968. – 687 с.

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ АСИММЕТРИЯ ПОЛУШАРИЙ ГОЛОВНОГО МОЗГА У УЧАЩИХСЯ - МОЛОДЕЖИ

Ф.С. Аппазов, А.Б. Спринь, С.К. Голяка, А.А. Чинкин
Херсонский государственный университет

Ян Амос Коменский (1592-1670) впервые с педагогической точки зрения предложил рассматривать взаимосвязь интеллектуального развития ребенка и его поведения.

В настоящее время увеличивается [2] число детей с минимальными мозговыми дисфункциями (до 30% от общего числа), которые проявляются нарушениями речи, мышления, изменениями качеств психики. У них отмечают нарушения в развитии, затруднения в обучении, трудности в адаптации (интеграции). Определенную роль в их возникновении играют нарушения функциональной асимметрии полушарий головного мозга (ФАПГМ) связанные с воспитанием, даже с методиками современного обучения [10]. Здесь речь не идет об олигофрении.

Представляет определенный интерес, приводимые в книге “Дети Индиго” /Пер. Г.Белина, К.: “София”, 2002/ мысли Ли Кэрролл и Джен Тоубер о детях будущего. Позволим себе привести некоторые выдержки: “Эти дети могут быть очень яркими, очень очаровательными и совершенно невыносимыми... Они будут обладать высокоразвитым сознанием и повышенной восприимчивостью. ..Они будут нетерпимы к неискренности и фальши. Поэтому можете себе представить, как тяжело будет приходиться этим детям в рамках существующей образовательной системы, которая насквозь пропитана...”. В книге приводятся четыре типа будущих детей: гуманисты, концептуалисты, художники и живущие во всех измерениях. Перекликается с современными понятиями типологизации человека, но эволюционировать должно и образование вместе с учащимися.

Обзор литературы [3,9,12] и наши данные свидетельствуют о существовании различных